

חודש אלול

שמע קולנו - אהוב למטה ונחמד למעלה

חודש אלול

שמע קולנו - אהוב למטה ונחמד למעלה

י"ב ברכות אמצעיות של תפילת שמונה עשרה כנגד י"ב חודשי השנה
(זוהר הקדוש)

א. לפי סדר זה, הברכה ה"אמצעית" האחרונה, "שמע קולנו", מכוונת כנגד החודש האחרון בשנה, אלול. ההסבר ההגיגי לקשר בין חודש אלול והבקשה מהקב"ה שישמע את תפילתנו הוא, שברכת שומע תפילה חותמת את י"ב הברכות האמצעיות בבקשה כללית "חֲנֻנּוּ וְעֲנֵנוּ וְשִׁמְעוּ תְּפִלָּתֵנוּ" המאספת את כל הבקשות שפורטו בכל הברכות הקודמות, ואף חודש אלול הוא בבחינת "מאסף" לכל חודשי השנה, ובנוסף לכך הוא זמן של "ימי רצון" לחזור בתשובה, ולתקן את כל חודשי השנה שעברו, לקראת ראש השנה והשנה החדשה. אולם נראה שיש עומק נוסף ביסוד הקשר בין ברכת שומע תפילה לחודש אלול, המתווה דרך בעבודת התפילה בכלל, ובעבודת ימי חודש אלול בפרט, כפי שיבואר להלן.

רמזי חודש אלול - דרכים לניצול ימי הרצון של החודש

ב. דורשי רשומות מצאו בשם החודש - "אלול", רמזים לדרכי העבודה בחודש זה.

- "אני לדודי ודודי לי" (שיר השירים ו, ג) - ראשי תיבות **אלול**. לרמז שבחודש זה "התשובה מקובלת להיות לבו קרוב אל דודו בתשובה ואז דודו קרוב לו לקבל תשובתו מאהבה" (משנה ברורה תחילת סימן תקפא).
- "ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך" (דברים ל, ו) - ראשי תיבות **אלול**. רמז לכך שבחודש זה מסייעים לאדם מן השמים לחזור בתשובה.
- "ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים" (אסתר ט, כב) - ראשי תיבות **אלול**. לומר שבחודש אלול מרבים גם בנתינת צדקה, מפני שהצדקה עם התשובה והתפילה מעבירין את רוע הגזירה.
- רמז נוסף מובא בשם האר"י ז"ל: "ואשר לא צדה והאלקים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה" (שמות כא, ג) - ראשי תיבות **אלול**. לרמז, כי חודש זה הוא עת רצון לקבל תשובה על החטאים שעשה האדם בכל השנה. עוד נרמז בזה, שגם על השגגות - ואשר לא צדה, צריך לעשות תשובה בחודש זה.
- בספר מגלה עמוקות (פרשת עקב) כתב: "**אלול** - ראשי תיבות: אהוב למטה ונחמד למעלה, לעשות תשובה". משפט זה מבוסס על אימרתו של אביי (ברכות יז, א) "מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה, ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק, כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה, ויהא מקובל על הבריות". ועל פי זה חידש המגלה עמוקות, כי עשיית התשובה בחודש אלול, בנויה על בסיס שיהיה "אהוב למטה ונחמד למעלה".

חודש אלול

שמע קולנו - אהוב למטה ונחמד למעלה

הנה כי כן, לפנינו צרור עצות והדרכות, במה עלינו להתחזק בימי הרצון של חודש אלול, ויש להבין מדוע המגלה עמוקות חיפש רמז חדש ולא הסתפק ברמזים הקודמים, וצ"ע.

ברכת שמע קולנו - החשובה שבברכות

ג. רבותינו הראשונים והאחרונים הפליגו במעלותיה וחשיבותה של ברכת שמע קולנו. האבודרהם (סדר שחרית של חול, עמ' קז) כתב בשם ריב"א: "י"ג ברכות אמצעיות [כולל ברכת למלשינים, שתוקנה לאחר זמנם של אנשי כנסת הגדולה] הם ששה כנגד ששה **ושומע תפלה כנגד כולם**". ובספר עמק ברכה (שחיברו אבי השל"ה; סימן לב) כתב שראוי לכוין בברכה זו באופן מיוחד: "יכוון יותר בברכת שמע קולנו מבשאר ברכות אמצעיים, כי זאת הברכה היא סוף אמצעיות, וצריך כוונה יתרה שישמע השי"ת בקול תפילתו ויקבל ברחמים התפילה שהתפלל בברכות אמצעיות".

זאת ועוד, מאחר וברכת שומע תפילה היא כנגד כל הברכות שקדמו לה, נתייחדה ברכה זו בכך שרשאי להוסיף ולבקש בה **כל צרכיו**, בשונה משאר הברכות האמצעיות שבהן ניתן להוסיף בקשות, אך ורק מענין אותה ברכה, כמבואר בדברי הלבוש (או"ח סימן קיט) "סדר הברכות האמצעיות שתקנום חז"ל להתפלל אותם בכל יום לכל ישראל דרך כלל, מיהו אמרו ז"ל (ע"ז ח, א) שיכול כל אדם להוסיף ולשאול בכל ברכה וברכה דבר הצריך לו **מעין אותה ברכה**, אבל בברכת שומע תפילה שהיא האחרונה וכוללת ומאספת את כל הבקשות, **יכול אדם להוסיף בה ולשאול בה כל צרכיו**".

ואמנם רבי יהונתן אייבשיץ (יערות דבש ח"א דרוש א) כתב: "בברכת שומע תפילה ישים כל מגמותיו לה' להתפלל לו על כל צרכיו, **אפילו דבר קטן או גדול**, לא יבצר דבר מה שלא התפלל בו לה', אם צריך לעשות שידוך ואם לסחורה, יתפלל לה' שיצליחו ויוליכו בדרך הישר". והחזון איש כתב באחת מאגרותיו (קובץ אגרות ח"א אגרת לז) שהמקום המתאים ביותר להתפלל על סייעתא דשמיא בקנייני התורה, הוא בברכת שומע תפילה, כדבריו: "אמרו (מגילה ו, ב) אוקמי גירסא סייעתא דשמיא, לזאת העצה תפילה בברכת שומע תפילה בנוסח שתנסח בעצמך".

וצ"ב מהי הסיבה שברכת שומע תפילה היא **החלק החשוב ביותר** בברכות האמצעיות של תפילת שמונה עשרה, שבה צריך לכוין יותר מכל הברכות, ואפשר לבקש בה את כל הצרכים.

השמעת "קול" בתפילה

ד. במסכת ברכות (לא, א) נלמד מהאמור בתפילת חנה (שמואל א א, יג) "רַק שְׁפָתַי נְעוּת וְקוֹלִי לֹא יִשְׁמַע", כי "אסור להגביה קולו בתפילתו". ובטעם הדבר נתבאר בגמרא (ברכות כד, ב) "המשמיע קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה", ופירש רש"י: "כאילו אין הקב"ה שומע תפילת לחש ומגביה קולו הרבה". ולאור זאת הקשה רבי ברוך אפשטיין בספרו ברוך שאמר (ברכת שמע קולנו) על לשון התפילה "שְׁמַע

חודש אלול

שמע קולנו - אהוב למטה ונחמד למעלה

קולנו", אשר משמעותה הפשוטה, שיש צורך בהרמת הקול בתפילה, ולכאורה הרי אין להרים את הקול בתפילה, ואין צורך בהגבהת הקול כתנאי להאזנת ה', וצ"ב.

הערה נוספת בלשון התפילה "חַנְּנוּ וְעַנְּנוּ וְשָׁמַע תְּפִלָּתֵנוּ", העיר רבי דוד קאהן בספרו משאת כפי: "לכאורה יפלא, דלאחר שכבר ענה הקב"ה לבקשתנו חַנְּנוּ וְעַנְּנוּ, איך מבקשים שְׁמַע תְּפִלָּתֵנוּ".

סוד קבלת התפילות

ה. מצינו בדברי רבותינו סגולות לקבלת התפילה.

הרמב"ן מסיים את האגרת המפורסמת ששלח לבנו, שבה הרחיב במעלת מידת הענוה "שהיא מדה טובה מכל המידות הטובות", בהבטחה ברורה: "תקרא האגרת הזאת פעם אחת בשבוע ולא תפחות, לקיימה וללכת בה תמיד אחר השי"ת, ובכל יום שתקראנה יענוך מן השמים כאשר יעלה על לבך לשאול עד עולם אמן סלה".

הבטחה זו של הרמב"ן מופלאה ביותר, ויש להתעורר מנין שאב הרמב"ן את הבטחון המוחלט שכל הקורא את האיגרת ומקיימה, יענוה מן השמים כאשר יעלה על לבו בכל יום שיקרא את האיגרת. והרי לא מדובר בהבטחה חד פעמית, אלא בהבטחה לכל אדם, בכל פעם שיקרא את האיגרת, הלא דבר הוא. ויש לברר מה הסוד הטמון באגרת הרמב"ן שכל הקורא אותה מובטח לו שיענו תפילותיו.

עוד מובא בשם האריז"ל (הקדמה לספר שער הכוונות שחיבר תלמידו מהר"ח ויטאל) "קודם שאדם יסדר תפילתו בבית הכנסת מפרשת העקידה ואילך, צריך שיקבל עליו מצות ואהבת לרעהו כמוך. ויכוון לאהוב כל אחד מבני ישראל בנפשו, כי על ידי זה תעלה תפילתו כלולה מכל תפילות ישראל, ותוכל לעלות למעלה ולעשות פרי, ואם יש איזה אחד מהם [מבני חבורה] בצרה, צריכים כולם לשתף עצמם בצערו". וסיים מהרח"ו: "ומאד הזהירני מורי [האריז"ל] בענין אהבת החברים שלנו".

ומבואר כי בזכות מצות אהבת הזולת "תעלה תפילתו כלולה מכל תפילות ישראל". ובמבט ראשון לא מובן מדוע קבלת התפילה שהיא מצוה שבין אדם למקום תלויה בקיום מצות "ואהבת לרעהו כמוך" שהיא מצוה שבין אדם לחברו, ומהו הקשר בין התפילה למצות "ואהבת לרעהו כמוך".

• • •

התפילה - אמצעי לקירבת אלקים

ו. להבהרת הדברים נתבונן במהותה של התפילה, שתפקידה הוא לשמש אמצעי לקירבת אלקים. במסכת בבא קמא (ב, ב) אמרו חז"ל כי האדם נקרא בשם "מבעה", מלשון הכתוב (ישעיה כא, יב) "אִם תִּבְעֵינָם בְּעֵינָי", במובן שתכלית האדם היא הבקשות והתפילות שלו להקב"ה, כפי שביאר השם משמואל (חיי שרה, תרע"ד) בשם אביו האבני נזר: "דצורת האדם שיהיה מחבר העולמות, אך אדם בליעל מחבר חיבור טוב ורע וזה אדם המזיק, ועל כן נקרא אדם מבעה על שם תפילה שהיא מחברת העולמות, שזוהי צורתו ותכלית בריאתו שיהיה מתפלל". וכתב השם משמואל: "ויש לפרש הדברים, כי צורת האדם לחבר את העולם התחתון להעליון ולזככו, וכמו שהגיד אדמו"ר הרי"ם מגור, השמים שמים לה' והארץ נתן לבני

חודש אלול

שמע קולנו - אהוב למטה ונחמד למעלה

אדם שיעשה מהם שמים, אך אדם בליעל מחבר להיפוך העולם העליון להתחתון, היינו לגשם את הרוחניות ולהשתמש בה בטינופא דהאי עלמא". כלומר התפילה היא דרך **החיבור** בין העולם הגשמי והעולם הרוחני, וזו היא תכלית בריאת האדם, להתקרב לבוראו באמצעות התפילה.

יסוד זה מבואר גם בדברי רבי יחזקאל לוינשטיין, מנהלה הרוחני של ישיבת פוניבז' (קובץ עניינים תשכ"ז, הובא בספר אל המקורות ח"ב עמ' 115), המבאר כי תכלית התפילה אינה רק שהקב"ה יענה לבקשותינו, אלא עצם הקירבה לעמוד ולהתפלל לפניו: "אמרו חז"ל (שמו"ר כא, ה) על הפסוק ופרעה הקריב ויצעקו בני ישראל אל ה' (שמות יד, י), כשהיו ישראל במצרים והיו משעבדים בהם התחילו צועקים ותולים עיניהם לקב"ה, והיה מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצים. מה עשה, גירה לפרעה לרדוף אחריהם שנאמר ופרעה הקריב, מיד ויצעקו בני ישראל אל ה'. באותה שעה אמר הקב"ה לכך הייתי מבקש לשמוע קולכם. הרי שענין התפילה הוא **הפוך** מהמקובל: אמנם התפילה היא הדרך לבקש מהבורא שיוציא דינינו לטובה, אבל לא לזה נועדה. אין עיקרה להיות אמצעי להסיר צרה, אלא להיפך, הצרה היא **אמצעי שנוכל להתפלל**".

ומסיים: "**תכלית התפילה היא לקרב את האדם אל האלקים**, על אף שחלק גדול מנוסח התפילה מבטא בקשות על צרכיו השונים של האדם, אין מילוי בקשות אלה המטרה העיקרית של התפילה. אולם השאיפה שהטביע הבורא באדם לחתור לרווחה גשמית ורוחנית, דוחפת את האדם לפנות אל ה' בתפילה, **והרגשת הקירבה של קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת, התרוממות הרוח והדבקות בה' - הן המטרה**".

נמצאנו למדים כי תכלית התפילה היא השגת קירבת אלקים, וכל הבקשות שאנו מבקשים בתפילה הם אמצעים שנתפלל לה', ועל ידי כך נזכה להתקרב אליו.

הקב"ה שומע תפילת הבוטחים אך ורק בו

ז. סוד קבלת התפילה תלוי בקירבת המתפלל לאלוקיו, ונבאר הדברים.

הרמב"ן על הפסוק (שמות ב, ה) "ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו ותעל שועתם אל האלקים מן העבודה", כתב: "כי לא היו ראויים להיגאל מפני הקץ שבא, אלא שקבל צעקתם ונאקתם מפני הצער הגדול שהיו בו. כי אף על פי שנשלם הזמן שנגזר עליהם לא היו ראויים להיגאל, אלא מפני הצעקה קבל תפלתם ברחמיו". ומבואר שיציאת מצרים באה **מכח צעקת בני ישראל**. כי מחמת קושי השיעבוד הגיעו בני ישראל לצער ואנחה, שגרמו להם לזעוק בתפילה להקב"ה. ובזכות שהרבו בתפילה נגאלו, הגם שלא היו ראויים לכך. ומבואר בדברי הרמב"ן, שיש **כח מיוחד** בתפילה הבאה מתוך **צער ודחוק**, להישמע ולהתקבל.

והדברים מפורשים במש"כ רבינו בחיי (שמות ב, כג) ללמוד מדברי הרמב"ן הנ"ל יסוד בקנין התפילה: "ללמדך שאין תפילתו של אדם שלמה כאותה שהוא מתפלל מתוך הצרה והדחוק, שהיא יותר מקובלת והיא העולה לפניו יתברך".

בביאור הדברים כתב ידידי הרב יעקב זילברליכט, בחיבורו עקבי דרך על איגרת הרמב"ן: "וסוד הדבר מבואר בדברי הרמב"ן בביאור הכתובים בפרשת משפטים (שמות כב, כ-כב) וגר לא תונה ולא תלחצנו כי

חודש אלול

שמע קולנו - אהוב למטה ונחמד למעלה

גרים הייתם בארץ מצרים, כל אלמנה ויתום לא תענון, אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע **אשמע צעקתו**. ומפורש בקרא, שיש להיזהר שלא לצער גר, יתום ואלמנה, כי כשיצעקו להקב"ה מתוך צערם, **מבטיח הקב"ה** שישמע צעקתם. ומדוע - מבאר הרמב"ן (שם פסוק כ) וז"ל: והנכון בעיני כי יאמר, לא תונה גר ולא תלחצנו ותחשוב שאין לו מציל מידך, כי אתה ידעת שהייתם גרים בארץ מצרים וראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אתכם ועשיתי בהם נקמה, כי **אני רואה דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם** ומיד עושקיהם כח, ואני מציל כל אדם מיד חזק ממנו, וכן האלמנה והיתום לא תענו כי אשמע צעקתם, **שכל אלה אינם בוטחים בנפשם, ועלי יבטחו**.

לפנינו סוד שמיעת התפילות על ידי הקב"ה, אשר תלוי בבטחון המוחלט של המתפלל אך ורק על הקב"ה. כאשר העשוקים צועקים אל הקב"ה, צעקתם נובעת מהכרה ברורה כי אין להם כח ויכולת לדאוג לעצמם, הרי שהם סומכים ובוטחים רק על השי"ת. והיינו דברי רבנו בחיי ש"א **אין תפלתו של אדם שלימה** כאותה שהוא **מתפלל מתוך הצרה והדוחק**, שהיא יותר מקובלת והיא העולה לפניו יתברך" - כי תפילה הבאה מתוך סימוכין על הקב"ה ולא על בשר ודם, היא תפילה היוצאת מעומק הלב, תפילה מושלמת, הנשמעת במרומים.

ועל פי זה מבוארת הבטחת הרמב"ן שכל הקורא את האיגרת יענוהו מן השמים. היות וקיום דברי האיגרת פירושו שלמות במידת הענוה [כהגדרת מו"ר רבי יחזקאל סרנא, ראש ישיבת חברון (בפתיחה לעיונים באיגרת הרמב"ן)] "האיגרת כולה תחילתה ענוה וסופה ענוה". ולכן אין כל ספק שכל מי שישכיל לקרוא את האיגרת **ולקיימה**, תפילתו תבוא מתוך שלימות מידת הענוה, בהכרה שכל כוחותיו הם בבחינת "אין" ופעלו "הבל", והכל בא מאת השי"ת. וזהו סוד קבלת התפילה - ההכרה בשפלות כוחו של האדם לפעול בעצמו, אשר מתוכה באה מדרגת שלימות התפילה בהכרה שאין גואל ומושיע זולת הבורא ית"ש. אדם שכזה, אשר זכה והתעלה בקנין מידת הענוה, והוא ותפילתו במדרגה זו, אין כל ספק שאם יקרא את האיגרת, ודאי יענה, שהרי מקרא מלא הוא: "אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו", וכדברי הרמב"ן **"שכל מי שאינו בוטח בנפשו אלא שם מבטחו על הקב"ה, מיד נשמעת תפילתו"**.

מכל האמור מתברר כי מהות התפילה היא **חיבור בין האדם למקום**, וסוד קבלת התפילה על ידי הקב"ה תלוי בקירבת המתפלל לאלוקיו, וככל שהאדם חש בתפילה יותר את קירבתו לאלקים ומכיר בכך שאין בידו מאומה לפעול זולת התפילה, אזי תפילתו נשמעת ומקובלת.

• • •

שלמות בקיום המצוות שבין אדם לחברו - תנאי לשמיעת התפילה ע"י הקב"ה

ח. אין כל חולק על הדברים שנתבארו לעיל, אך נראה כי בסוד קבלת התפילה עומד תנאי נוסף. מערכת תרי"ג המצוות שנצטוונו בהם מורכבת ממצוות שבין אדם לחברו ומצוות שבין אדם למקום. וכתב הרא"ש בפירושו למסכת פאה (פ"א מ"א) "כי הקב"ה חפץ יותר במצוות שיעשה בהם גם רצון הבריות, מבמצוות שבין אדם לקונו".

חודש אלול

שמע קולנו - אהוב למטה ונחמד למעלה

ובמסכת אבות (פ"ג מ"י) הובא מאמרו של רבי חנינא בן דוסא: "כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו". וכתב בספר יסודי ישורון: "פירש רבנו יונה הכוונה בזה, שעל ידי מעשיו הטובים מקדש את השם, ולכן רוח המקום נוחה, וכמו שכתב הרב חות יאיר, שבאם יש באדם עבירות שבין אדם לחברו, אז יום הכיפורים אינו מכפר אף על עבירות שבין אדם למקום. ופירש הכוונה, שעבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר, כלומר אף על בין אדם למקום עד שירצה את חברו". וציין לדברי הרמב"ם (הלכות גניבה פ"ז הי"ב) "קשה עונשם של מידות יותר מעונשם של עריות, שזה בינו לבין המקום, וזה בינו לבין חברו. וכל הכופר במצות מידות ככופר ביציאת מצרים שהיא תחילת הצייו, וכל המקבל עליו מצוות מידות, הרי זה מודה ביציאת מצרים שהיא גרמה לכל הצוויים".

ומתוך דברים אלו למדנו, כי קיום המצוות שבין אדם לחברו עולה בחשיבות על קיום המצוות שבין אדם למקום, כי עבירות שבין אדם לחברו מעכבות את כפרת העבירות שבין אדם למקום. ו"כפירה" והתעלמות מהחובות שבין אדם לחברו סופה להביא ל"כפירה" בחובות שבין אדם למקום. לפיכך "הקב"ה חפץ יותר במצוות שיעשה בהם גם רצון הבריות מבמצוות שבין אדם לקונו", כמבואר בדברי הרא"ש.

ומי שזכה והגיע לשלמות במצוות שבין אדם לחברו ו"רוח הבריות נוחה הימנו", הרי שגם "רוח המקום נוחה הימנו", כפירושו של הרע"ב למשנה זו: "כל מי שאהוב למטה בידוע שהוא אהוב למעלה". [יש המביאים רמז לכך בעשרת הדברות, שתחילתן בצייו "אנכי ה'", וסיומן במלה "רעך", לומר ששלמות קיום התורה כוללת את המצוות שבין אדם למקום [אנכי ה'] ואת המצוות שבין אדם לחברו [לא תחמוד] ואין להפריד בין הדברים].

ומכאן באנו לתוספת מכרעת בסוד קבלת התפילה, שאין כל אפשרות להשיג את קירבת האלקים שהיא מהות התפילה, ללא שלמות גם במצוות שבין אדם לחברו. והחידוש היוצא מכך, שעבודת התפילה אינה מסתכמת רק בהשגת השלמות בחלק של המצוות שבין אדם למקום, אלא יש צורך לבוא לעבודת התפילה מתוך השגת השלמות במצוות שבין אדם לחברו.

והיינו דברי האריז"ל "קודם שאדם יסדר תפילתו בבית הכנסת מפרשת העקידה ואילך, צריך שיקבל עליו מצות ואהבת לרעך כמוך. ויכוון לאהוב כל אחד מבני ישראל בנפשו, כי על ידי זה תעלה תפילתו כלולה מכל תפילות ישראל, ותוכל לעלות למעלה ולעשות פרי". קיום מצות "ואהבת לרעך כמוך", ושלמות במצוות שבין אדם לחברו, אינם מעלה בעלמא, אלא התנאי המקדים לקירבת אלקים וקבלת התפילות.

קול הצעקה בתפילה - השתתפות בתפילה על חברו

ט. לאור האמור, נראה כי הצורך ב"צעקה" בתפילה לא נועד כדי שהקב"ה ישמע את קול התפילה, אלא כדי להביע את השתתפות האדם בצער הזולת. הצעקה בתפילה מבטאת את המחשבה על צרכיהם של האחרים, והבקשה מהקב"ה שיענה לנו בפרט ויענה לכל הנצרכים בכלל.

וכשנדייק בלשון הבקשות בברכות האמצעיות בתפילת שמונה עשרה נמצא כי כולם נאמרו בלשון רבים "חַנְּנוּ מֵאֲתֶרְךָ חֲכֵמָה", "הַשִּׁיבֵנו אֲבִינוּ לְתוֹרֶתְךָ", "סִלַּח לָנוּ", "רַפְּאֵנוּ", עד לבקשה בברכת שומע תפילה -

חודש אלול

שמע קולנו - אהוב למטה ונחמד למעלה

"שִׁמְעֵ קוֹלְנוּ, כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל פֶּה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים", שהיא בקשה לשמיעת קול התפילה שלנו יחד עם קולם של כל המתפללים.

קבלת התפילה על ידי הקב"ה תלויה בשלמות הכוללת גם מצוות שבין אדם לחברו, ובפרט מצות "ואהבת לרעך כמוך", וגם מצוות שבין אדם למקום. ולכן כאשר היחיד חפץ שתפילתו תתקבל ברחמים וברצון, עליו להשתתף בצערם של אחרים ולשאת בעול עם חברו, ולכלול בתפילתו הפרטית תפילה גם על צרכי האחרים.

ומעתה לא קשה כלל קושיית הברוך שאמר, מדוע נאמר בתפילה "שִׁמְעֵ קוֹלְנוּ", אשר משמעותה הפשוטה, שיש צורך **בהרמת הקול** בתפילה, והלוא אין להרים את הקול בתפילה. אולם לפי המבואר, כאשר אומרים "שִׁמְעֵ קוֹלְנוּ", אין זו בקשה לשמיעת צעקה בקול רם, אלא שמיעת קולנו, שהוא הקול הפרטי הנכלל בקולם של כלל ישראל, בתפילה שיסודותיה מושתתים על אהבת הזולת ונשיאה בעול צרותיו.

ולאור זאת, נוכל להוסיף נופך בביאור הבטחת הרמב"ן לקוראים באיגרתו "ובכל יום שתקראנה יענוך מן השמים כאשר יעלה על לבך לשאול עד עולם אמן סלה", שהרי קיום דברי האיגרת פירושו שלמות במידת הענוה, שהיא השורש לאהבת הזולת והתבטלות כלפיו, כאמור באיגרת "וכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך, אם חכם או עשיר הוא, עליך לכבדו". וברור איפוא, כי קיום האיגרת, שמשמעותו שלמות הכוללת גם מצוות שבין אדם לחברו, ובפרט מצות "ואהבת לרעך כמוך", וגם מצוות שבין אדם למקום, מביא לתפילה בדרגה הגבוהה ביותר של קירבת אלקים, אשר מקובלת לפני המקום.

וברור ביותר מדוע ברכת שומע תפלה היא **החלק החשוב ביותר** בברכות האמצעיות של תפילת שמונה עשרה, כי ברכת שומע תפילה "מאספת" וכוללת את כל הברכות האמצעיות, ונכללים בה כל התפילות והבקשות, הן על היחיד, והן על הציבור, ויש בה תחינת המתפלל על צרכיו הפרטיים ובקשותיו על צרכי הזולת והכלל. ולכן בברכה שבה מתעלים לדרגות שלמות באהבת הזולת ונשיאה בעול עם צרותיו, טמון המפתח לקירבת אלקים הגדולה ביותר בתפילה, וזו הסיבה שבברכת שומע תפילה צריך לכוין **יותר** מכל הברכות, ואפשר לבקש בה את **כל** הצרכים.

מעלת התפילה מתוך אהבת הזולת

י. והנה לעיל נתבארו דברי הרמב"ן [לעיל **אות ז**] שיציאת בני ישראל ממצרים באה **מכח צעקת בני ישראל**, בעת שהכירו שאין להם כח ויכולת לדאוג לעצמם, ולכן סמכו רק על השי"ת שיצאים מהגלות - ותפילה היוצאת מעומק הלב, היא התפילה המושלמת הנשמעת במרומים.

אולם לפי האמור, יש להוסיף כי ביסוד קבלת תפילת בני ישראל ממצרים עמדה דרגת שלמותם באהבת הזולת, כדברי תנא דבי אליהו רבה (פרק כג) "אף דוד המלך היה משבח יוצאי מצרים אשר יצאו ממצרים, מצוה אחת היתה בהן והרבו ממנה מאה מצוות, שנתקבצו וישבו עד שהיו כולם באגודה אחת, וכרתו ברית שיעשו גמילות חסדים זה עם זה". וכן מובא בילקוט שמעוני (רמז קסג) "היו באין הנוגשים ומונים את

חודש אלול

שמע קולנו - אהוב למטה ונחמד למעלה

הלבנים ונמצאו חסרות, היו שוטרי ישראל מוכים על יתר העם ולא היו מוסרים אותם ביד הנוגשים, והיו אומרים מוטב לנו ללקות ואל יכשלו יתר העם. לפיכך כשאמר המקום אספה לי שבעים איש אמר ליה אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו, אותם שמסרו עצמם ללקות עליהם במצרים הם יבואו ויטלו בגדולה הזו. מכאן אתה למד כל מי שמוסר עצמו על ישראל זוכה לכבוד ולגדולה".

הקב"ה שמע את תפילת בני ישראל במצרים, בזכות "שהיו כולם באגודה אחת", ומסרו עצמם ונפשם האחד עבור חברו. והדברים מוטעמים לפי האמור, שקבלת התפילה תלויה בשלמות הכוללת גם מצוות שבין אדם לחברו, ובפרט מצות "ואהבת לרעך כמוך", וגם מצוות שבין אדם למקום. ולכן כאשר תפילת בני ישראל היתה מתוך השתתפות בצער הזולת ונשיאה בעול עם חברו, נענתה תפילתם ויצאו מאפילה לאורה.

וכן מצינו ברחל אמנו שנפקדה מעקרונה בזכות תפילתה, ככתוב (בראשית ל, כב) "וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רַחֵל וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת רַחֲמָהּ". וכתב הרמב"ן (שם פסוק ב) "והנה הצדקת [רחל] בראותה שלא תוכל להיסמך על תפילת יעקב, שבה להתפלל על עצמה, אל שומע צעקה, וזהו וישמע אליה אלקים". ובספר עקבי דרך כתב [לעיל אות ז] "והם הם הדברים המבוארים לעיל, שסוד קבלת התפילה טמון במידת הכרת האדם שאין לו להסתמך על כל דבר אחר זולת הקב"ה. ואף כאן. רק כאשר הבינה רחל שאפילו יעקב אבינו, שהיתה בטוחה שיתפלל בעדה, אינו מביטיח לה שתפילותיו יפעלו - הגיעה למסקנה שעליה להסתמך אך ורק על הקב"ה, ואז תפילתה נתעלתה למדרגה שאין תפלתו של אדם שלימה כאותה שהוא מתפלל מתוך הצרה והדוחק, שהיא יותר מקובלת והיא העולה לפניו יתברך. ומדוקדק לשון הרמב"ן שרחל שבה להתפלל על עצמה "אל שומע צעקה", ואין זה מליצה גרידא, אלא יסוד הדברים המבוארים לעיל בדברי הרמב"ן, שהקב"ה שומע "צעקה" הבאה ממעמקי הלב המכיר שאין לו על מי להישען אלא על אביו שבשמים".

אולם רש"י (בראשית ל, כב) הביא את דברי חז"ל שבזכות מה נשמעה תפילתה של רחל: "זכר לה שמסרה סימניה לאחותה". ומבואר שהקב"ה שמע לתפילתה של רחל כי תפילתה היתה מתוך דרגת שלמותה באהבת לאה אחותה, כשמסרה לה את הסימנים כדי שלא תתבייש. ולפי המבואר הדברים מוטעמים ביותר, קבלת התפילה תלויה בשלמות הכוללת גם מצוות שבין אדם לחברו, ובפרט מצות "ואהבת לרעך כמוך", וגם מצוות שבין אדם למקום. ולכן כאשר תפילתה של רחל היתה מתוך השתתפות בצער אחותה לאה ונשיאה בעול עמה, נענתה תפילתה וזכתה להיפקד בזרע של קיימא.

"שומע תפילה" - רק כאשר נמצא בדרגת "ואני תפילה"

יא. במסכת מגילה (יח, א) מובא הסבר סדר הברכות בתפילת שמונה עשרה, והטעם לסמיכות ברכת "שמע קולנו" לברכת "את צמח דוד", הוא "כיון שבא דוד באתה תפילה, שנאמר (ישעיה נו, ז) וַיְהִי־אֹתָיִם אֶל הַר קָדְשִׁי וְשָׁמַחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי". כלומר, לאחר ביאת "דוד", הוא משיח בן דוד שעל בואו מתפללים בברכת את צמח דוד, יתקבלו ו"יבואו" התפילות לרחמים ולרצון לפני ה'. ותמה רבי חיים פרידלנדר, משגיח ישיבת פוניבז', בספרו רינת חיים (ברכת שמע קולנו), מהו הקשר המיוחד בין דוד המלך והתפילה.

חודש אלול

שמע קולנו - אהוב למטה ונחמד למעלה

וביאר את הדברים: "דוד המלך הרי חיבר את ספר תהילים שכולו תפילות ובקשות. יתירה מזו הוא זה שאמר על עצמו (תהילים קט, ד) **וְאֲנִי תַפִּילָה**. וביאר הרד"ק, איש תפילה היינו הוא היה כל כך ספוג ומלא בתפילה עד שזו היתה ישותו ומהותו. הענין של תפילה הוא להכיר שאין לאדם בעצמו כלום, וכל מה שיש לו הוא רק ממה שהקב"ה נותן לו, וכאשר מרגישים כך מתקרבים להשי"ת כי מתבטלים כלפיו וחשים שכל מציאותם תלויה רק בו ית'. ואכן דוד המלך הרגיש את אפסותו ותלותו בהשי"ת וחי תמיד בהרגשה זו, כפי שאמר (תהילים פו, א) **תַפִּילָה לְדוֹד הַטָּה ה' אֶזְנֶךָ עֲנֵנִי כִּי עֵינַי וְאֶבְיֹן אֲנִי**. ובכל מה שקיבל והתעלה העיד על עצמו (שם קלא, א-ב) **לֹא גָבַהּ לִבִּי וְלֹא רָמוּ עֵינַי וְלֹא הִלַּכְתִּי בְגִדְלוֹת וּבְנִפְלְאוֹת מִמְּנִי, אִם לֹא שָׁיִתִּי וְדוֹמְמִתִּי נִפְשִׁי כְּגַמְלַת עֲלֵי אִמּוֹ, כְּמוֹ הַתִּינוֹק הַנִּיזוֹן מֵאִמּוֹ, שְׁלֵא עוֹלָה בְדַעְתּוֹ שֶׁהוּא עֲצָמָי בַּהֲשֵׁגַת מִזוֹנוֹ וְצָרְכִי, וְלֹכֵן גַּם אִינוֹ דוֹאֵג וְחוֹשֵׁשׁ כֻּלָּל לְקִיּוּמוֹ, כִּי הוּא סוֹמוֹךְ וּבִטּוֹחַ שִׁקְבֵל מֵאִמּוֹ אֵת כֹּל מֵהוּא זָקוּק. בַּהֲרֵגְשָׁה וּבִבְטָחוֹן מֵלֹא כֵּזֶה בִּהְשִׁי"ת חֵי דוֹד הַמֶּלֶךְ, וְתַחוּשָׁה כִּזוֹ צְרִיכָה לְהִיּוֹת בְּלֵב הַמִּתְפַּלֵּל זֶה מֵהוּא שֶׁאִמְרַת דוֹד וְאֲנִי תַפִּילָה".**

ומעתה מבואר מדוע נסמכה ברכת "שמע קולנו" לברכת "את צמח דוד", ללמדנו על המדרגה הגבוהה ביותר של התפילה שמתקבלת על ידי הקב"ה - כאשר האדם מתעלה לדרגת "ואני תפילה", שהתפילה היא כל מהותו ויישותו. והיינו דברי הגמרא "כיון שבא דוד באתה תפילה", שתפילה הבאה מתוך קירבה לה' בדרגת "ואני תפילה", היא הנשמעת על ידי הבורא.

ולפי המבואר לעיל, כאשר התפילה יוצאת מקירות הלב, בהרגשת ביטחון מוחלט בהקב"ה, ובשלמות במצוות שבין אדם לחברו, ניתן להגיע לקירבת אלקים ולדרגת "ואני תפילה", וקבלת התפילות על ידי הקב"ה. ובאופן מיוחד, הזמן המסוגל לכך הוא בחודש אלול, שהוא עת רצון שבה הקב"ה קרוב לכל קוראיו.

עבודת חודש אלול במצוות שבין אדם למקום ומצוות שבין אדם לחברו

יב. ממוצא הדברים נתבאר לנו עומק הקשר בין ברכת שומע תפילה לעבודת חודש אלול. לעיל [אות ב] הזכרנו את דברי דורשי הרשומות שמצאו רמזים בחודש אלול, לדרכי העבודה בחודש זה. וכשנתבונן בדבריהם נמצא כי הקו המאחד בין כל העצות, הוא הצורך לשלב בין קיום המצוות שבין אדם למקום לקיום המצוות שבין אדם לחברו, ולא להתמקד רק בקיום מצוות שבין אדם למקום.

ולכן בחודש אלול עסוקים בחזרה בתשובה כמרומז בפסוקים "אני לדודי ודודי לי", "ומל' ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך", והיינו תשובה על עבירות שבין אדם למקום. אך בד בבד מרבים בנתינת צדקה, ומשתתפים בצער הזולת, כמרומז בפסוק "ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים". עד שהחודש נעשה "עיר מקלט" לאדם הנמצא במנוסה מחטאיו, כמרומז בפסוק "ואשר לא צדה והאלקים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה" - ראשי תיבות **אלול**. וכתב האדמו"ר מליובאוויטש (פרשת עקב, תשי"א) "והחודש אלול הוא ערי המקלט, אם החוטא גולה לחודש אלול, מנתק עצמו ויוצא מהישות ומציאות שלו, מארצך וממולדתך ומבית אביו" - מרצונותיו, רגילותיו ומהמסקנות של השכל טעם ודעת שלו, ויהיה

חודש אלול

שמע קולנו - אהוב למטה ונחמד למעלה

בבחינת "ונס שמה", אשר "שם תהא דירתו". כלומר שהוא מחליט בנפשו "להתיישב שם", לסדר ימי חייו בסדר החדש של חשבון הנפש ותשובה. אזי - "גלות מכפרת". ולא רק העניינים הלא טובים שעשה בשוגג יתכפרו, אלא גם העניינים הלא טובים שעשה במזיד יתכפרו, כי הלא עתה מועילה תשובת שופך דם האדם".

והיינו דברי המגלה עמוקות: "אלול - ראשי תיבות: אהוב למטה ונחמד למעלה, לעשות תשובה", ובדברים קצרים אלו כלולים כל הדברים שנתבארו לעיל, שיסוד עבודת התשובה בחודש אלול הוא להשתלם בקיום מצוות שבין אדם לחברו [אהוב למטה] ומצוות שבין אדם למקום [נחמד למעלה].

ובזה מתחברים כל הקצוות, וסוף דבר תלוי בראשיתו, ביסודה של ברכת שומע תפילה, המושתתת על תפילה היוצאת מתוך לב המכיר בגדולת השי"ת, שאין גואל ומושיע מלבדו, ויחד עם זאת המתפלל משתתף בצער הזולת ומשתלם גם במצוות שבין אדם לחברו - שהם גם יסודות עבודת חודש אלול.

ומעתה נשוב ונבין מדוע המגלה עמוקות בחר ברמז חדש וקצר, כי הוא למעשה מהווה בבואה של כל הרמזים הראשונים שחז"ל הביאו, הן במצוות שבין אדם לחברו והן במצוות שבין אדם למקום. וכן ברכת שומע תפילה, היא תפילה שמהווה סיכום וכוללת את כל התפילות. וכן חודש אלול הוא חודש המאסף וכולל את כל החודשים.